

Απονομή δικαιοσύνης και διορισμοί ιεροδικαστών στην προεπαναστατική Πελοπόννησο

ΕΙΝΑΙ ΕΥΡΕΩΣ ΓΝΩΣΤΗ Η ΣΗΜΑΣΙΑ που απέδιδε στην απονομή δικαιοσύνης το οθωμανικό πολιτειακό σύστημα. Πρόκειται για προϊσλαμική μεσανατολική αντίληψη που μεταβιβάστηκε μετά από μακρά ιστορική διαδρομή στους οθωμανούς και συνοφίζεται στην αρχή πως το κράτος «ευημερεί» όταν και οι υπήκοοι «ευημερούν».¹ Η αντίληψη αυτή διατυπώνεται με σαφήνεια όχι μόνο στο σουλτανικό δίκαιο και τα επιχειρήματα των καταγγελιών κατά των παραβάσεων των αρχών, αλλά και στα χρονικά και τις αναφορές όσων εκ των έσω ιστορούν τα συμβάντα στην αυτοκρατορία.²

Ανάμεσα στην πληθώρα των σχετικών εγγράφων παραθέτω ενδεικτικά το παρακάτω φερμάνι του 1718 προς τους «μεγάλους βεζύρες και σεβασμίους μεγιστάνες του αριστερού βραχίονος της Ρούμελης» που αποστέλλει η Πύλη για να τους προειδοποιήσει πως αν δεν πάψουν να καταπιέζουν «τους ραγιάδες, τους πτωχούς και τους υποτελείς απαιτούντες παρ' αυτών καταργηθείσας

1. Χαλίλ Ιναλτζίκ, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η κλασική εποχή, 1300-1600*, Αθήνα 1995, σσ. 117-124 & Mihnea Berindei, Gilles Veinstein, *L' Empire Ottoman et les Pays Roumains, 1544-1545*, (Η Οθωμανική αυτοκρατορία και οι Ρουμανικές χώρες), Ε.Η.Ε.Σ.Σ., Παρίσι 1987, σ. 55.

2. Αυτή η αρχή διαποτίζει για παράδειγμα τόσο το χρονικό του Παπασυναδινού στο απόσπασμα που παραθέτω (σημείωση 4) όσο και το κείμενο του Σουλεϊμάν Πενάχ Εφέντη: Νεοκλής Σαρρής, *Προεπαναστατική Ελλάδα και Οσμανικό Κράτος από το χειρόγραφο του Σουλεϊμάν Πενάχ Εφέντη του Μοραΐτη*, Ηρόδοτος, Αθήνα 1993.

προηγούμενως εισφοράς» θα τιμωρηθούν άμεσα με αποκεφαλισμό «χάριν του σωφρονισμού των άλλων». ³

Και είναι, επίσης, γνωστό πως η ακραία βία των ποινών, δηλαδή η έσχατη απειλή των βασάνων και του θανάτου ήταν απόλυτα εναρμονισμένη με το περί δικαίου αίσθημα των αξιωματούχων και των τοπικών αυθεντιών. Αποκαλυπτικό προς αυτή την κατεύθυνση είναι το παρακάτω απόσπασμα από το χρονικό του Παπασυναδινού, επειδή εκφράζει άμεσα την αποδοχή και τον θαυμασμό με τον οποίο περιβάλλει έναν από τους πιο αιμοσταγείς σουλτάνους, τον Μουράτ τον Δ' (1623-1640): «Εν μηνί Σεπτεβρίω, εγένην νέος βασιλεύς ο Σουλτάν Μουράτης [...] Και εις τους πρώην βασιλείς ήτον μεγάλη αδικία εις όλον τον κόσμον και πολυαρχία· και αυτός εχάλασεν τους καφε-νέδες εις όλον τον κόσμον, ομοίως και το τοτούνι⁴ και δεν το έπινεν τινάς το καθόλου, διότι πολλούς έχασεν άνδρες και γυναίκες έως ού να παύσουν. Ομοίως και όσοι ήτον τύραννοι καν τε βεζίρηδες καν τε πασιάδες καν τε μουφτήδες καν τε κατηλεσκήρηδες καν τε κατήδες καν τε πέγηδες καν τε αγάδες καν τε γιανιτζάραγαι και οταπασήδες καν τε ζορμπαπασήδες, όλους έκοφτεν, δεν έλειπεν ημέραν να μην κόψη κανέναν. Και έτζι τον ετρόμαξαν όλιοι οι Τούρκοι και ήτον πάσαν ημέρα αποθαμένοι από τον φόβον τους, διότι παραστορίζουνταν και επερπάτιεν πάσαν ημέραν και εμαθήνησκεν τα πάντα. Και όλες οι δουλείες της βασιλείας μοναχός τα εκοίταζεν. Και έτζι έπαυσαν οι αδικίες· και τότες ήτον να ιδής το πώς επεριπάτην το πρόβατον με τον λύκον». ⁵

Η βασική λοιπόν αρχή που διέπει το οθωμανικό νομοθετικό σύστημα, δηλαδή το σουλτανικό δίκαιο ή αλλιώς *kâhûn*, συνοφίζεται εν ολίγοις στην πα-

3. Ιωάννου Βασδραβέλλη, *Ιστορικά Αρχεία Μακεδονίας, Α' 1695-1912*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1952, σσ. 135-137. Για να συνετίσουν τους τοπικούς αξιωματούχους που αυθαιρετούσαν οι σουλτάνοι εξέδιδαν συχνά τους λεγόμενους ανταλετναμέδες (εγκύκλιες επιστολές δικαιοσύνης). Μια σειρά των εν λόγω εγκυκλίων έχει δημοσιεύσει ο Χαλίλ Ιναλτζίκ: Halil Inalcik, «*Âdâlet nâmeler*», *Belgeler*, τ. 2., *Türk Tarih Kurumu*, Άγκυρα 1967, σσ. 49-145.

4. Κάπνισμα.

5. Γεώργιος Καφταντζής, *Η Σερραϊκή Χρονογραφία του Παπασυναδινού, Σερραϊκά Χρονικά*, τ. 9, Αθήνα 1982, σσ. 46-47, και Paolo Odorico, *Conseils et Mémoires de Synadinos, prêtre de Serres en Macédoine (XVIIe siècle)*, Association Pierre Belon, Παρίσι 1996, σσ. 92-93.

ραδοχή ότι ο νομοθέτης για να διασφαλίσει τη δύναμη και τη συνοχή της αυτοκρατορίας, οφείλει να υπερασπίζεται την ευημερία των «ραγιαδών». Και θυμίζω εδώ πως αντίθετα με την γενικευτική νεοελληνική του απόδοση, μέχρι τον 17ο αιώνα με τον όρο *ra'ya* στις οθωμανικές νομοθετικές πράξεις χαρακτηρίζονται όλοι οι φορολογούμενοι, χριστιανοί εβραίοι και μουσουλμάνοι, εξαιρουμένων όσων εκ των μουσουλμάνων στελεχώνουν τον στρατό, το ιερατείο και εν γένει την κεντρική διοίκηση.⁶

Ωστόσο, η αρχή της δικαιοσύνης και της ευημερίας που διαπερνούσε συνεχτικά την οθωμανική πολιτειακή ιδεολογία δεν κατάφερε να ελέγξει την καθημερινή πολιτική πρακτική. Έχει άλλωστε επανειλημμένα διατυπωθεί η άποψη πως όσο απομακρυνόταν η αυτοκρατορία από τη δυναμική των κατακτήσεων, τόσο ατονούσαν οι αρχές και οι νόμοι της.⁷ Η αρχή μάλιστα της δικαιοσύνης νομιμοποίησε την εκδήλωση δύο απολύτως εξαρτημένων φαινομένων, εκ πρώτης όφους αντιφατικών που κατέληξαν να απορυθμίσουν ολόκληρη τη διοίκηση: της λαϊκής διαμαρτυρίας αλλά και της χειραγώγησής της από επιτήδεια κέντρα εξουσίας.

Η διοίκηση, λοιπόν, τείνοντας ευήκοον ους στις μαζικές λαϊκές αναφορές ή καταγγελίες (*arz ve mahzar*) προς το αυτοκρατορικό συμβούλιο (*dīvan*), ή ακόμα και σε αυτές τις ζωντανές διαμαρτυρίες στους δρόμους της πρωτεύουσας και των επαρχιών κατά των καταχρήσεων των αξιωματούχων, επέτρεψε τον κατάλληλο χειρισμό της λαϊκής δυσαρέσκειας από τις αντίπαλες ομάδες εξουσίας. Μόνο που και αυτές οι τελευταίες, όταν κατάφερναν να αντικαταστήσουν τις προηγούμενες αρχές, υπέκυπταν με τη σειρά τους στην ίδια κυκλική διαδικασία αποσταθεροποίησης που υποδαύλιζε η Υψηλή Πύλη για να ισχυροποιεί τη δική της θέση.

Παρατηρεί σχετικά ο Γιάννης Βλαχογιάννης, που είχε για τα καλά εντυφήσει σε χιλιάδες ελληνικά έγγραφα της οθωμανικής περιόδου: «Είναι περίεργη της Τούρκικης τυραννίας η ψυχολογία αρχίζοντας από το Σουλτάνο ως τον τελευταίο πασσά. Κάθε σημαντική απόφασή τους παίρνει ως στύλο και θεμέλιό της τη γνώμη του λαού, την κοινή φήμη, είτε αληθινή ή τεχνητά ορ-

6. Χαλίλ Ιναλτζίκ, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία*, ό.π., σ. 373, και Mihnea Berindei, Gilles Veinstein, ό.π., σσ. 329-330· Νεοκλής Σαρρής, ό.π., σ. 379.

7. Ενδεικτικά, Χαλίλ Ιναλτζίκ, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία*, ό.π., σσ. 87-97.

γανωμένη. Έτσι η δίκαια απόφαση έχει ως συνήγορό της όχι την ορθή κρίση αλλά τη φήμη [...] Με το σκιάχτρο αυτό της λαϊκής φωνής χιλιάδες κεφάλια πέσανε Τούρκων και χριστιανών κατά τους αιώνες της Τουρκικής Ιστορίας». ⁸ Η ποινή της δήμευσης και του αποκεφαλισμού ονομαζόμενη *musadere*, ⁹ ή εκείνη της εξορίας, ήταν οι πλέον συνήθεις επιβαλλόμενες ποινές στις αυθεντίες της κεντρικής και της τοπικής εξουσίας που κατά κύριο λόγο κατηγορούνταν για καταχρήσεις. Ο αποκεφαλισμός με δήμευση, όπως είναι γνωστό, είχε μεταξύ άλλων εφαρμοστεί και στους μοραΐτες κοτζαμπάσηδες Σωτηράκη Λόντο (1813) και Γέρο Δεληγιάννη (1816). ¹⁰

Η κυκλική διαδικασία που μετέτρεπε σε κατηγορούμενο τον καταγγέλλοντα περιγράφεται με σαφήνεια στο παρακάτω απόσπασμα από τα *Απομνημονεύματα* του Παναγιώτη Παπατσώνη, απόγονου και αδελφού των προεστών της περιοχής *Emlâki Hümayûn*, ¹¹ ή Εμπλάκινα, όπως την έλεγαν στα ελληνικά. Η εν λόγω διοικητική περιφέρεια που περιλάμβανε διάσπαρτα χωριά από τις περιοχές Ανδρούσας, Καλαμάτας και Λεονταρίου όφειλε το όνομά της και την ξεχωριστή διοικητική της συγκρότηση στην ισόβια παραχώρηση μέρους εκ των εισοδημάτων της, στην αδελφή του σουλτάνου Σελήμ Γ', Μπεγιάν: ¹² «Κατά δε το έτος 1772 [...] διώρισαν δε και τον Αντωνάκη Περρωτήν σενδίκ εμίνην, ήτοι επαρχιακόν ταμίαν, ίνα εισπράττει τα βασιλικά δοσίματα και παραδίδη αυτά εις την Πόρταν». Πολύ αργότερα, όταν εν έτει 1818, ο Περρωτής είχε ήδη περάσει στο «αντιπολιτευτικό» στρατόπεδο, ο Παπατσώνης σημειώνει πως: «εν τη απουσία αυτών [δηλαδή του Παπατσώνη και των συ-

8. Γιάννης Βλαχογιάννης, *Οι κλέφτες του Μοριά*, Αθήνα 1935, σ. 192.

9. Yavuz Cezar, «Bir âyanın muhalefatı, Havza ve Köprü kazaları âyanı Kôr Ismailoğlu Hüseyin (musadere olayı ve terekenin incelenmesi)» (Η παρουσία του Κιορ Ισμαήλογλου Χουσεΐν, αγιάνη του καζά Χαβζά και Κιοπρού, κατά τα έγγραφα του *musadere* και της κληρονομιάς), *Belleten*, τ. 41, τχ. 161, Άγκυρα 1977, σ. 50.

10. Κανέλλος Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα*, τ. 16/1, Αθήνα 1957, σ. 70, σ. 73.

11. *Emlâki Hümayûn*: Ιδιοκτησία Αυτοκρατορική ή κατά την απόδοση του Παπατσώνη «βασιλικά κτήματα».

12. Παναγιώτης Παπατσώνης, *Απομνημονεύματα από των χρόνων της τουρκοκρατίας μέχρι της βασιλείας Γεωργίου Α'*, Αθήνα 1960, σ. 29, σ. 30.

νεργατών του] ο Περρωτής δεν ησύχαζεν, αλλ' ετάραττε την ησυχίαν της επαρχίας και έκαμεν έναν τζιμουχούρι¹³ λεγόμενον και εσύναξεν αρκετούς από την επαρχίαν και απήλθεν εις Τρίπολιν φωνάζων εις τον πασιά κατά του αδελφού μου Δημητρίου ότι δήθεν επεβάρυνε την επαρχίαν με πολλές δαπάνας και εζήτουν παρ' αυτού λογαριασμούς ενώπιον του διβανίου του Μορέως να θεωρηθούν. Εκλήθη και ο αδελφός μου επί τούτου και συναθροίσας διπλασίους από όσους είχεν ο Περρωτής και τριπλασίους ακόμα, βρώντες κατά του Περρωτή ότι αυτός επιβάρυνε την επαρχίαν και ουχί ο Παπατσώνης, θεωρηθέντων και των λογαριασμών, όπως ο Περρωτής εζήτηι, ευρέθη αυτός βεβάρυμενος και ουχί ο Παπατσώνης. Τότε ο πασιάς ούτος θυμωθείς μάλλον διά την οχλαγωγίαν όπου έκανε, διέταξε την εις Μονεμβασίαν εξορία του προς σωφρονισμόν του ως κάτωθεν φαίνεται αυτολεξεί». Δηλαδή στην ακόλουθη διαταγή (*buyuruldu*) που απέστειλε ο τότε πασάς του Μορέως προς τους ιεροδικαστές, βοεβόδες και αγάδες των επαρχιών Ανδρούσης, Καλαμάτας και Λεονταρίου, ζητά την αντικατάσταση του καταγγέλοντα, ενώ το επιχείρημα που προηγουμένως πρόβαλε ο Παπατσώνης δεν είχε καμμία συνάφεια με την ουσία των καταγγελιών αλλά μόνον με τον διπλάσιο ή τριπλάσιο αριθμό των συγκεντρωμένων που κατάφερε να κινητοποιήσει ο αδελφός του:

Επειδή εκ της αναφοράς δήλον εγένετο ότι ο επί των βασιλικών κτημάτων πρωτογέρων Αντωνάκης Περρωτής, θλίβων και πιέζων τους υποτελείς τολμήματα διάφορα ετόλμησε, αδικίας και επηρείας, ώστε οι υποτελείς να μην αντέχουν πλέον εις τας αδικίας του, απεβλήθη ήδη της πρωτογεροντίας και προς σωφρονισμόν αυτού εξωρίσθη εις το φρούριον της Μονεμβασίας, αντικατέστη δε πρωτογέρων επί των βασιλικών κτημάτων κατ' αίτησιν των υποτελών ο Δημήτριος του Αναγνώστη Παπατσώνη υιός, όστις ήτο υιός και εγγονός πρωτογερόντων, ανέκαθεν και εκλεκτός πάντων των υποτελών και άξιος της υπηρεσίας αυτής και δεδοκιμασμένος φιλόπτωχος και πιστός.¹⁴

Η διαταγή του πασά του Μορέως ικανοποιεί τα αιτήματα των υποτελών τα

13. Τζιμουχούρι: συγκέντρωση, εκ του *cumhur*: λαός, ομάδα.

14. Παναγιώτης Παπατσώνης, *ό.π.*, σ. 52, σ.53.

οποία κατατέθηκαν πρώτα στο «ιερό κριτήριο» και του μεταβιβάστηκαν κατόπιν. Η διαταγή του πασά αναπαράγει «αυτολεξεί» το μεταβιβαστικό· σε αυτό, τα χαρακτηριστικά των αιτούντων και το ύφος της διαμαρτυρίας περιγράφονται ως ακολούθως: «παρασταθέντες ενώπιον του ιερού κριτηρίου, οι άξιου λόγου και προύχοντες των τα εν ταις επαρχίες Ανδρούσης, Καλαμάτας και Λεονταρίου κείμενα βασιλικά κτήματα κατοικούντων υποτελών, ωσαύτως και άλλων χωρίων υποτελείς παμπληθεί και σωρηδόν, προσκλαιόμενοι, οδυρόμενοι και έλεος επικαλούμενοι [...], δεόμενοι να νεύση η Υψηλή Πύλη εις το να μας απαλλάξη της επηρείας του ρηθέντος[...]».¹⁵

Πρόκειται δηλαδή για διαδικασία η οποία κινείται μετά από καταγγελίες των «άξιων λόγου» και άλλων υποτελών, οι οποίοι «προσκλαιόμενοι» και «οδυρόμενοι», ζητούν «έλεος» από την Υψηλή Πύλη, στο όνομα της οποίας απονέμει δικαιοσύνη ο εν λόγω πασάς. Η παραπάνω τακτική τιμωρεί τα πρόσωπα και όχι τις παραβάσεις. Οι φοροεισπρακτικοί μηχανισμοί παραμένουν άλλωστε αμετάβλητοι, και έτσι οι καταγγελίες επανέρχονται κυκλικά καθώς οι αξιωματούχοι —μουσουλμάνοι ή χριστιανοί— κατηγορούν διαδοχικά ο ένας τον άλλον, ενώ όλοι ανεξαιρέτως εφαρμόζουν την ίδια λεηλατική εισπρακτική πρακτική, αναγκασμένοι καθώς ήταν από τις διαρκώς αυξανόμενες ανάγκες της κεντρικής εξουσίας και το υπέρογκο κόστος των διαβημάτων προς την διοίκηση, το κόστος των δικών τους διορισμών στα αξιώματα, αλλά και το κόστος όλων γενικά των αποφάσεων. Σε αυτές τις συνθήκες το πολιτικό προσωπικό καταναλώνεται στη δίνη μιας κεντρικής πολιτικής διαδικασίας που στοχεύει διαιρώντας να ωφελείται και να βασιλεύει.

Η εμπλοκή του ιεροδικαστή και του πασά για την διευθέτηση της καταγγελίας δεν οφείλεται βέβαια στη διοικητική φύση του παραπτώματος αλλά στο γεγονός ότι *de jure* ή *de facto* οι εξουσίες διαπλέκονται. Είναι πασίγνωστο, άλλωστε, ότι το πρόσωπο του σουλτάνου-δεσπότη συγκεντρώνει όλες τις εξουσίες, και ότι οι ιεροδικαστές έχουν και διοικητικές εκτός από τις δικαιοδοτικές τους αρμοδιότητες.¹⁶

Η διαπλοκή όλων των εξουσιών στην απονομή δικαιοσύνης καταλήγει

15. Αυτόθι.

16. Άρθρο Kâdî στην *Encyclopédie de l' Islam*, Brill, Λέιντεν-Παρίσι, τ. 4ος, 1973, σσ. 390-391.

στον επαναλαμβανόμενο, πληθωρικό χαρακτήρα των προσφυγών προς όλες τις εξουσίες, ακόμη και για τις πιο καθημερινές διαφορές, όταν βέβαια οι διάδικοι μπορούν να επωμισθούν τα υπέρογκα έξοδα. Γεγονός που σημαίνει πως οι δικαστικές αποφάσεις και οι ποινές είναι άμεσα εκτελεστές για τον φτωχό υπήκοο -μουσουλμάνο ή χριστιανό- ενώ καθυστερούν και ανατρέπονται κάθε φορά που αντιδिकούν πρόσωπα ενταγμένα στους χώρους της εξουσίας.

Είναι ενδεικτικά προς την κατεύθυνση αυτή, τα διαβήματα που αποκαλύπτονται το 1819 στην αλληλογραφία του Ρήγα Παλαμήδη, κοινοτικού αντιπροσώπου στην Πόλη, με τον πατριό του και πρώην δραγουμάνο του Μοριά Θεοδόση Μιχαλόπουλο, με σκοπό να αντιμετωπίσουν σωρεία πολεοδομικών παραβάσεων του γείτονα Δημήτρη Κουγιά, ο οποίος τυχαίνει να είναι συγγενής τους και μέλος προεστικής οικογένειας:

«σέ λέγω τά διατρέχοντα μέσον Δημητράκη κουγιά, και ημών. αυτός [...] αποφασίσας διά νά φτιάση τό σπίτι [...] οπού η κρίσις τον εμποδίζει, έστερξεν [συμφώνησε] εις τούτο επάνω να βάλλωμεν ανθρώπους να αποφασίσουν [αιρετοκριτές] το περί τούτου δίκαιον, οι άνθρωποι αποφάσισαν [...] και ούτως κατά την απόφασίν των έγινε και γράμμα διά να υπογραφθή παρ' αυτού. αυτός όμως δεν ηθέλησεν να το υπογράψη [...]

βλέποντες επήγεν η νενέ σου εις τον μουφτί και εύγαλε φετφά να κρημνισθή [ο τείχος ...].

χθες το βράδυ τον εκάλεσεν η νενέ σου εις τον μεχκεμέ,¹⁷ εις την κρίσιν, αυτός όμως εκρύφθει και σήμεραν επαρρησιάσθει, έφερε και τον καδή εφένδη [...]. ενβγήκεν έξω η νενέ σου και ομού επήγαν εις τον μεχκεμέ και ο Δημητράκης προβάλλει τώρα ότι η μάνδρα είναι μισιακάριχη, ενώ προ ημερών ο ίδιος έμπροσθεν εις δέκα ανθρώπους ομολόγησεν ότι [...] δεν έχει να κάμη.

χθες το βράδυ επρόσταξεν ο καδή εφένδης να μην δουλεύσουν οι μαστώροι [...] σήμεραν δεν δούλευσαν, απόψε όμως το εσπέρας θέλει γίνουν μουραφά¹⁸ εις την κρίσιν [...].

δεν φθάνει τα όσα περί τούτου κάμνει, αλλ' ακόμη όντας εδώ ο ιτζ

17. Δικαστήριο.

18. Παράσταση διαδίκων.

τζοχαδάρ αγάς¹⁹ του πανυπερτάτου σαδραζάμ εφένδη²⁰ μας επροχώρησεν εις αυτόν και του επρόβαλλε τα εδικά του, και άρχησεν αυτός να φοβερίζη [...].

του λόγου σου όμως λαμβάνοντας το παρόν μου πάσχισε να εβγάλλης έναν φετφάν, [και] αν ημπορέσης κάμε τον και φερμάνι χιτάπι²¹ εις τον βαλή και καδδή του τόπου· [...]

όθεν κατά τον φετφάν ως άνωθεν κάμε τζαρέ²² να γίνη φερμάνι και ει δυνατόν πάσχισε στείλε το με μουμπασίριν²³ κανέναν φίλον σου κάμνοντάς τον και βεκίλην²⁴ σου με χοτζέτι²⁵ του μαχμούτ πασά μεχχεμεσί δια να κριθή ο ίδιος και ότι ήθελε αποφασίσει η κρίσις. δια να πληρώση και αυτός τον μουμπασιριγιέ²⁶ δια γνώσιν του.

»πάσχησε ως σου γράφομεν να κάμης κάθε τζαρέ να ευγάλης τον φετφάν αυτού από τον σεχού σλάμ εφένδη. Ιδού οπού σε περικλείομεν και τον περί τούτου φετφάν του μουφτή εφένδη. όστις και μας είπεν ο ίδιος να σε τον στέλωμεν οπού να εύγη και αυτόθεν φετφάς. λοιπόν επιμελήσου περί τουτου και κατά τον φετφάν εύγαλε και ένα φερμάνι [...] να διαλαμβάνη το φερμάνι, ότι αυτός με το να μην επείσθη εις την ιεράν κρίσιν [...] να παιδευθή ως απειθής κατά το δίκαιον: [...]

διά τούτο είναι χάψι²⁷ και τον εκράτησαν μίαν ημέραν, έπειτα έστειλεν ο τζοχαδάραγας έναν τεσκερέ²⁸ του και τον εύγαλαν όμως απεφάσισεν η κρίσις διά να του το κρημνίση. ευγένοντας από την χάψι ευθύς έγινε άφαντος και αμέσως εκήνησεν δια τα αυτόθι

1819: αυγούστου 7: τριπολιτζά

19. Ακόλουθος.

20. Μεγάλος βεζύρης.

21. Με προσφώνηση.

22. Τρόπο.

23. Απεσταλμένο.

24. Πληρεξούσιο.

25. Πιστοποιητικό.

26. Τα οδοιπορικά.

27. Φυλακή.

28. Εντολή.

αγαπητός σου πατήρ»²⁹

Συνοφίζω τις αποφάσεις και τα διαβήματα: ο αντίδικος αγνοεί προηγούμενη αρνητική ιεροδικαστική απόφαση· ακολουθεί αιρετοκρισία, έπεται απόφαση του μουφτή (φετβά) και νέα κλήση στο δικαστήριο όπου εκδίδεται νέα ιεροδικαστική απόφαση για παύση των οικοδομικών εργασιών και εκ νέου παράσταση των διαδίκων στο δικαστήριο· ο ακόλουθος του μεγάλου βεζύρη μεσολαβεί υπέρ του αντιδίκου.

Σε αυτό το σημείο ο δραγουμάνος παραγγέλνει στον Παλαμήδη να εκδώσει στην Πόλη νέο φετβά, κατά το πρότυπο του προηγούμενου, από τον σείχουλισλάμη αυτή την φορά, και φερμάνι με αποδέκτες τον πασά του Μορέως και τον αρμόδιο καδή, το οποίο να αποσταλεί με διορισμένο πληρεξούσιο ώστε να αναγκασθεί ο αντίδικος να καταβάλλει τα έξοδα. Στο φερμάνι ο αντίδικος πρέπει να καταγγέλλεται ως απειθής προς τις αποφάσεις του δικαστηρίου για να φυλακισθεί. Και ενώ πράγματι ο εν λόγω αντίδικος φυλακίζεται, μεσολαβεί και πάλι ο ακόλουθος του μεγάλου βεζύρη παρεμβαίνει και τον αποφυλακίζει, για να πάρει κατόπιν και αυτός το δρόμο για την Κων/πολη ώστε να πασχίσει να επηρεάσει τις αποφάσεις από την «πηγήν της εξουσίας»,³⁰ όπως αναφέρεται η πρωτεύουσα, σε άλλο σημείο της αλληλογραφίας...

Ο πληθωρισμός των αποφάσεων και των διαβημάτων αναιρεί και εν τέλει ακυρώνει τις νόμιμες διαδικασίες επειδή ακριβώς σε αυτήν την ύστερη εποχή, η κεντρική εξουσία υποκύπτει στις πιέσεις των τοπικών κέντρων παρ' ότι, ονομαστικά τουλάχιστον, αποτελεί την υπέρτατη αναφορά. Εν τέλει, η υπεροχή των τοπικών συμφερόντων επηρεάζει άμεσα την εφαρμογή της οθωμανικής νομιμότητας όχι μόνο με τις παράλληλες παρεμβάσεις αλλά ακόμα και με τον απευθείας διορισμό των ιεροδικαστών.

Οι διαρκώς αυξανόμενες ανάγκες της κεντρικής διοίκησης σε ρευστό, κατέληξαν στην δημοπράτηση των αξιωμάτων στον πλειοδότη. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την πάγια τακτική της οθωμανικής αρχής που υποχρέωνε τους υπηκόους να συντηρούν τους αξιωματούχους των περιφερειών τους, επέ-

29. ΓΑΚ, Συλ. Γιάννη Βλαχογιάννη, φάκελος Γ1β, υποφάκελος Ρ. Παλαμήδη, έγγραφο 150.

30. ΓΑΚ, ό.π., επιστολή Σωτήρου Κουγιά, Τριπολιτσά 1/05/ 1819.

τρεφε την εμπλοκή των τοπικών αρχόντων —χριστιανών και μουσουλμάνων— στην επιλογή των ιεροδικαστών, την οποία διευκόλυνε η υπερπροσφορά αυτών των τελευταίων για κάθε προτεινόμενη θέση.³¹

Γνωρίζουμε από τη βιβλιογραφία πως στον *kaza*³² των Πατρών από τα τέλη του 18ου αι. «οι ραγιάδες είχαν το δικαίωμα να εκλέγουν και να συντηρούν τον καδή και τον βοεβόδα της πόλης»³³ και από την γαλλική προξενική αλληλογραφία πως την ίδια εποχή η πόλη της Καλαμάτας αποτελούσε «ένα είδος αριστοκρατικής δημοκρατίας (όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο γάλλος πρόξενος Taitbout) υποταγμένης στο σουλτάνο, στο όνομα του οποίου απονέμει δικαιοσύνη ένας καδής που επιλέγεται από την ελληνική κοινότητα, και η οποία κάθε χρόνο αγοράζει το αξίωμα για όποιον θεωρεί κατάλληλο»³⁴. Ακόμα και αν υποθέσουμε ότι οι δύο αυτές περιοχές απολάμβαναν, όπως έχει ήδη διατυπωθεί, ιδιαίτερο προνομιακό καθεστώς³⁵ στον *kaza* της Μονεμβασιάς, περιοχή με ισχυρή τουρκική μειονότητα, «κάστρο βασιλικό» όπως την χαρακτηρίζει στην αλληλογραφία του ο τοπικός άρχοντας Μουσταφά μπέης Χασάν μπέη Ζαδές, είχε επίσης τη δυνατότητα να επιλέγει τον ιεροδικαστή της.³⁶

Από την αλληλογραφία Παλαμήδη που προανέφερα, την εποχή που ο ίδιος βρισκόταν αντιπρόσωπος των καζάδων Τρίπολης και Μονεμβασιάς στην Πόλη, προκύπτει πως μία από τις κύριες υποχρεώσεις του ήταν να εφοδιάζει την επαρχία με λευκά διοριστήρια των ιεροδικαστών, ώστε οι άρχοντες να προσθέτουν το όνομα, δηλαδή το πρόσωπο της αρεσκείας τους, για την προ-

31. Ήδη στις αρχές του 17ου αι. υπήρχαν σε αναμονή 10 υποψήφιοι ιεροδικαστές για κάθε θέση, λήμμα *Kâdî*, *ό.π.*, σ. 391.

32. Διοικητική περιφέρεια, η περιοχή αρμοδιότητας του κάθε καδή, *Αυτόθι*.

33. Σπύρος Ασδραχάς, *Ελληνική Κοινωνία και Οικονομία ιη' και ιθ' αι*, Ερμής, Αθήνα 1982, σ. 166.

34. Archives Nationales de France, σειρά Affaires Etrangères, υποσειρά B1-473, Κορώνη, 7/10/1788

35. Για την Πάτρα: Σπύρος Ασδραχάς, *ό.π.*, σσ. 166-167· για την Καλαμάτα, F. C. H. L. Pouqueville, *Voyage de la Grèce*, τ. 6, Chez Firmin Didot, Pere et Fils, Παρίσι 1826-1827, σ. 49.

36. Μάρθα Πύλια, «Λειτουργίες και αυτονομία των κοινοτήτων της Πελοποννήσου κατά τη δεύτερη τουρκοκρατία (1715-1821)», *Μνήμων*, τ. 21, Αθήνα 2001, σ. 90.

βλεπόμενη θητεία. Παρότι από τον 16ο αι. νομικά αρμόδιος για τους διορισμούς αυτούς ήταν ο σεϊχουλισλάμης,³⁷ η αποδυνάμωση της κεντρικής διοίκησης κατέληξε στην ανεπίσημη παραχώρηση στους υποτελείς της δυνατότητας να διορίζουν εν προκειμένω τον ιεροδικαστή της περιοχής τους. Όπως φαίνεται από την αλληλογραφία, οι διορισμοί αυτοί πυροδοτούσαν εντάσεις ανάμεσα στις αντίπαλες κομματικές φατρίες, τα λεγόμενα ταραφία, καθώς οι εν λόγω ιεροδικαστές ευνοούσαν με τη σειρά τους εκείνους στους οποίους χρωστούσαν τη θέση τους.

Παραθέτω σχετικό απόσπασμα από επιστολή στα ελληνικά του «ενδοξοτάτου» Μουσταφά μπέη Χασάν μπέη Ζαδέ, τούρκου άρχοντα της Μονεμβασιάς με ημερομηνία, «1820:απριλίου :2:»

«το πρότον μουρασελέν³⁸ τον ελάβαμεν και σας ευχαριστούμε. τον δεύτερον μουρασελέν οπού μας εστέλνατε πάλιν, εξέπεσε εις το χέρι του σπίρου ταμπακόπουλου³⁹ και έτιχε εις Τριπολιτζά ο αλίπεις ζαδές και επίρε χαμπέρι, και με ένα τακρίπι⁴⁰ του πέρνι τον μουρασελέν του κυρ σπύρου και γεμίζι το όνομα του γνωστού σας εμίν εφέντι και τον έστιλεν εδώ εις χίρας του και αποφασίσι κριτίς ολίγον έλιψε να γένι φεσάτι.⁴¹ έπιτα όλο το βιλαέτι μικρί και μεγάλι έκαμαν μαχζάρι εις το ύφος του αφεντός μας, εγνόρισε ο αφέντις μας του κούσμου την ταραχίν και μας έκαμε τέφι⁴² τον εμίν εφέντιν».⁴³

Στην προεπαναστατική Πελοπόννησο λοιπόν, οι πολιτικές αντιπαλότητες, ή αλλιώς τα ιδιαίτερα συμφέροντα των αντίπαλων κομματικών φατριών που απαρτίζονταν από τούρκους μαζί και έλληνες τοπικούς άρχοντες, πάσχιζαν να

37. Λήμμα Kâdî, ό.π.

38. Διοριστήριο.

39. Γνωστή οικογένεια που επιτελούσε τραπεζικές δραστηριότητες στον προεπαναστατικό Μοριά.

40. Πρόσχημα.

41. Συνωμοσία.

42. Απάλλαξε.

43. ΓΑΚ, ό.π., επιστολή Μουσταφάμπεη, 2/04/1820.

διορίζουν τους ιεροδικαστές της αρεσκείας τους. Οι διορισμοί αυτοί —όπως άλλωστε και κάθε θέση στον μηχανισμό της τοπικής εξουσίας— προκαλούσε αντιδράσεις και αναταραχές, νομιμοποιημένες μερικές φορές «από το σκιάχτρο της λαϊκής φωνής», όπως εύγλωττα παρατήρησε ο Γιάννης Βλαχογιάννης. Δεν υπάρχει αμφιβολία πως την προεπαναστατική περίοδο, αλλά και πολύ πριν από αυτήν, η οθωμανική αυτοκρατορία είχε ήδη εκχωρήσει ένα κεφαλαιώδες τμήμα της αυθεντίας της στις δυνάμεις της τοπικής εξουσίας. Ο ρόλος των χριστιανών στους διορισμούς των ιεροδικαστών αποκαλύπτει ότι η *de facto* εμπλοκή τους στην διοίκηση ήταν εν τέλει πολύ μεγαλύτερη από αυτή που προέβλεπε το *de jure* καθεστώς της οθωμανικής «προστασίας» των αλλόδοξων υποτελών.⁴⁴ Με τη διαφορά ότι αυτή η *de facto* εμπλοκή, όπως και τόσες άλλες πολιτικές παρεκκλίσεις στην οθωμανική νομιμότητα, παράπαιαν από την ενδημούσα ακραία πολιτική αστάθεια που ενορχήστρωνε επιτηδείως η κεντρική διοίκηση για να απομυζά πέραν της φορολογίας ολόένα και περισσότερους χρηματικούς πόρους και ταυτόχρονα να αποσταθεροποιεί τις ανταγωνιστικές τοπικές εξουσίες. Σε αυτό το εκκρεμές που κινείτο από την χρυσοφόρα περιφερειακή εξουσία μέχρι τον οικονομικό και βιολογικό αφανισμό, διαβιούσαν προεπαναστατικά οι τοπικές χριστιανικές αυθεντίες που βρίσκονταν εκ των πραγμάτων υποχρεωμένες διαρκώς να μηχανεύονται τρόπους για την επικράτηση ή την επιβίωσή τους. Ενδεχομένως, η επανάσταση, για όσους από τους χριστιανούς τοπικούς άρχοντες συμμετείχαν σε αυτήν, να αντιπροσώπευε τη μόνη διέξοδο στην διαρκή και εναγώνια κρίση που διαπερνούσε τις δικές τους ζωές μέσα στο οθωμανικό πολιτικό σύστημα.⁴⁵

44. Πρόκειται για τα προνόμια και το καθεστώς πολιτικής διαβίωσης που παρέχουν οι μουσουλμάνοι στους αλλόδοξους υπηκόους της επικράτειάς τους. Άρθρο *Dhimma* στην *Encyclopédie de l' Islam*, σσ. 234-238.

45. Στα παραθέματα διατηρείται η ορθογραφία των πηγών